

પ્રવચન નં. ૫ ગાથા-૨ શનિવાર, જેઠ સુદ ૮, તા. ૧૩-૦૬-૧૯૭૦

આ ‘દર્શન પાહુડ’, એની બીજી ગાથાનો ભાવાર્થ. ‘દંસણમૂલો ધમ્મો’. એની આ બધી લાંબી વાત ચાલે છે. આવે છે ને બીજી ગાથા? ‘દંસણમૂલો ધમ્મો ઉવઙ્ગો જિણવરેહિં સિસ્સાણં’ શિષ્યોને, ગણધરાદિને જિનવરદેવે દર્શન મૂળ ધર્મ. દર્શન-સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર સહિત, વીતરાગતાના ભાવ સહિત, બાહ્યની મુદ્રા પણ વીતરાગતા નિર્ગ્રંથ દિગંબર દશા, એવો એને મોક્ષમાર્ગ અથવા એને જૈનદર્શન અથવા એને જૈનમત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એનું મૂળ એ પોતે છે અને એનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્દર્શન વિના એ હોય નહિ.

અહીંયાં સમ્યગ્દર્શનને ઓળખવું શી રીતે, એ વાત ચાલે છે. સમ્યગ્દર્શન એ આત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદનું ધામ (છે), એવી અંતર્મુખ થઈને અનુભવ થઈને દષ્ટિ થવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન (છે). એનું નામ ધર્મની પહેલી સીડી, ધર્મની શરૂઆત. એને ઓળખવાનું મુખ્ય બાહ્ય ચિહ્ન શું? (કેમ કે) એ તો પ્રતીતિ છે. સમ્યગ્દર્શન તો પ્રતીતિ છે. પ્રતીતિને ઓળખવાનું સાધન (શું)? પ્રતીતિ પ્રતીતિને સીધું ન જાણે. પ્રતીતિ તો નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ છે. એને અનુભૂતિ એટલે કે આત્માનું સ્વસંવેદનજ્ઞાન થતાં આત્મા સ્વ, એનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું વેદન થતાં, અનુભૂતિ-આત્માનો અનુભવ થાય, એ અનુભૂતિ સમ્યગ્દર્શનનું મુખ્ય બાહ્ય ચિહ્ન છે. આવી વાત છે, જરી ઝીણી.

વસ્તુ જે છે આખો આત્મા, એ તો અનંત પર્યાયનો પિંડ ગુણ અને એવા અનંતગુણનો પિંડ તે આત્મા (છે). એવો અભેદ આત્મા દ્રવ્યની દષ્ટિ. આપણે ત્યાં થયું છે ને ....? દ્રવ્યદષ્ટિ. આ કહે કે મારે ... ‘કલકત્તા’માં કો’ક એના છે.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યદષ્ટિ તે સમ્યગ્દષ્ટિ.

ઉત્તર :- ઇ ક્યાંથી કાઢ્યું? ન્યાં પણ પ્રશ્ન આવ્યો. અહીં આવ્યો પાછો. કાલે કહેતો હતો. ... થાનવાળાએ કર્યો હતો. ત્યાં કો’ક પાડોશી છે. નવા મુમુક્ષુ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ શું? સ્વભાવ તે દષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યનો અર્થ તો પૈસા થાય.

ઉત્તર :- પૈસા થાય પણ ધૂળેય થાતી નથી. ‘રામજીભાઈ’! કો’ક તમારા પાડોશી ન્યાં રહે છે. .... ‘દ્રવ્યદષ્ટિ તે સમ્યગ્દષ્ટિ’. ખબરે ન મળે, દ્રવ્ય એટલે શું?

દ્રવ્ય એટલે આ પરમાણુને પણ દ્રવ્ય કહેવાય, ધર્માસ્તિને દ્રવ્ય કહેવાય. ઇ દ્રવ્યની અહીં વાત નથી. પૈસા તો ઘણા દ્રવ્યનો પિંડ છે. એક એક રજકણને દ્રવ્ય કહેવાય. એવા રજકણનો પિંડ પૈસો વિભાવિક દ્રવ્ય છે. સ્વભાવિક દ્રવ્ય નથી.

અહીં તો આત્મા જે અંદર ચૈતન્યમૂર્તિ શરીરના રજકણ આ માટીથી જુદો અને અંદર કર્મથી જુદો અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પોની ક્રિયાકાંડનો વિભાવ ભાવ, એનાથી જુદો. અને તે એક સમયમાત્રની પર્યાય જેટલો નહિ. એને અહીં દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે. એ દ્રવ્યની અંદર દષ્ટિ થવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન. પણ એ સમ્યગ્દર્શનની સાથે જ્ઞાનની અનુભૂતિ (હોય છે). જ્ઞાન છે એમ

વેદનમાં આવે. અનાદિનું રાગનું અને પુણ્યના વિકલ્પનું વેદન, આકુળતાનો અનુભવ હતો એ દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ થતાં જ્ઞાનમાં શાંતિ અને આનંદનું વેદન આવે. અનુભૂતિ (થાય). એ અનુભૂતિ તે સમ્યગ્દર્શન-પ્રતીતિનું બાહ્ય અવિનાભાવી મુખ્ય લક્ષણ છે. કેટલા વિશેષણ આપ્યા? બાહ્ય, મુખ્ય અને અવિનાભાવી. શું હશે આ બધું?

એટલે કે જ્યાં જ્યાં આત્માનું ભાન, સમ્યગ્દર્શન થાય ત્યાં ત્યાં આનંદની અનુભૂતિ હોય. અને આનંદની અનુભૂતિ-વેદન હોય ત્યાં ત્યાં સમ્યગ્દર્શન હોય જ. એમ એકબીજાને અવિનાભાવ એટલે આના વિના આ નહિ અને આના વિના આ નહિ એમ ગણીને અને તે સમ્યગ્દર્શન પ્રતીતિનું લક્ષણ છે એનું આ અનુભૂતિ બાહ્ય મુખ્ય લક્ષણ છે. આહા...! એ... સેઠી! બધું નવું લાગે એવું છે. આહાહા...! વસ્તુ એવી છે ને. એકદમ ચૈતન્ય સ્વભાવ અસ્તિ જેનું સત્તાપણું-હોવાપણું... એ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય, કેવળજ્ઞાનની પર્યાય, એવી પર્યાયો તો, શ્રદ્ધાગુણમાં એવી પર્યાય અનંતી પડી છે. જ્ઞાનગુણમાં કેવળજ્ઞાનની પર્યાય એવી અનંતી પડી છે. એવું જે આખું દ્રવ્ય, એવા અનંતગુણનું એકરસરૂપ દ્રવ્ય, આ રીતે જ છે ને. વસ્તુ એ રીતે છે. એટલે એ રીતે સત્તાનો સ્વીકાર અંતર્મુખ દષ્ટિમાં થાય ત્યારે તેને જ્ઞાનના વેદનમાં પણ અનુભૂતિમાં આનંદનો પણ સ્વાદ આવે. આકુળતાનો જે સ્વાદ અનાદિનો હતો એ દષ્ટિ ફરી એટલે અનાકુળનો સ્વાદ પણ સાથે આવ્યો. સમજાય છે કાંઈ? ‘વજુભાઈ’! આવું છે. આહાહા...!

એટલે અહીં અનુભૂતિને પ્રતીતના લક્ષણની સાથે આને કહેવું, તે બાહ્ય છે, એથી એક પર્યાય બીજી પર્યાયને જણાવે માટે એને વ્યવહાર કહ્યો. અને મુખ્ય કેમ કહ્યું? કે બધા ગુણ.. ગૌણ ચિહ્ન ઘણા છે, એ કહેશે, એમાં મુખ્ય ચિહ્ન છે તો એ હોય જ. પણ અનુભૂતિ જ્ઞાનની પર્યાય છે એનાથી દર્શનની પર્યાયને ઓળખાવવી એ વ્યવહાર છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સૂક્ષ્મ વાત છે.

ઉત્તર :- સૂક્ષ્મ વાત છે? લ્યો, પંડિતજીને સૂક્ષ્મ વાત લાગે છે. આ તો ‘જયપુર’ના મોટા પંડિત છે. આ પણ આપણા પંડિત છે, પ્રોફેસર. ‘સહરાનપુર’. આમાં પંડિતનું કાંઈ કામ નથી, અહીં તો આત્માની અંતર દષ્ટિનું કામ છે. આહાહા...!

પરમ પ્રભુ! એની અંતર દષ્ટિમાં ભગવાન અનંતગુણની એકરૂપ વસ્તુ, મહાસત્તા ભેદ પાડ્યા વિના દ્રવ્યની દષ્ટિ થવી એટલે ધ્રુવમાં દષ્ટિનો પ્રસાર થવો તેથી તે દ્રવ્યદષ્ટિમાં પ્રતીતિ-આ વસ્તુ અખંડ છે, એવી પ્રતીતિ અભેદ છે, આનંદ છે, શુદ્ધ છે, એવી પ્રતીતિ થઈ એની સાથે જ્ઞાનનો અનુભવ થયો, જ્ઞાનનો ગુણનો અનુભવ (થયો). પ્રતીતિનો અનુભવ પણ એ તો શ્રદ્ધારૂપ થઈ. પણ જ્ઞાનનો આત્મ અનુભવ કે જ્ઞાન આ છે, રાગનો અનુભવ છૂટીને આત્માના જ્ઞાનનો અનુભવ થાય, તે અનુભૂતિને સમકિતનું મુખ્ય બાહ્ય લક્ષણ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું? એના સિવાયના બીજા લક્ષણો કોણ કોણ, એ બધું વર્ણન ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? પેલો આવ્યો છે ને? આવું બીજે ક્યાંય નથી, હોં! જૈન વીતરાગ સિવાય આવો માર્ગ (ક્યાંય નથી). એના ભાઈનો દીકરો આવ્યો છે ને. ક્યાંય બીજે નથી, હોં! ‘રજનીશ’માં ને ઢીકણામાં ને ફીકણામાં બધે

ગપેગપ છે.

મુમુક્ષુ :- ગપેગપું થાય છે.

ઉત્તર :- એના માટે તો એને કહ્યું. ધૂળમાં મહા મિથ્યાત્વનું એમાં બધું છે. આહા...! વિપરીત તત્ત્વની માન્યતા, તેને જ અહીં મિથ્યાત્વ કહે છે. એને વિપરીત તત્ત્વની કાંઈ (ખબર નથી). વિપરીત શું છે એની ખબર નથી. વિકલ્પથી શૂન્ય થઈ જાઓ, શૂન્ય થઈ જાઓ. તો જડ થઈ જાઓ, એમ.

અહીં તો કહે છે, પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવ, ભાઈ! તું પરિપૂર્ણ વસ્તુ છો ને. પણ વસ્તુ ન હોય તો દ્રવ્ય શી રીતે કહેવું? અને વસ્તુમાં શક્તિ ન હોય તો વસ્તુ તો એક છે ને શક્તિ તો અનંત છે. એટલે એને ગુણ કહેવામાં આવે છે. અને એની સાથેનું પરિણામન થાય એને પર્યાય કહેવામાં આવે છે. હવે આ ત્રણ વસ્તુ તો વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. આ રીતે વસ્તુ સિવાય કંઈ બીજી રીતે કહે તો તદ્દન વિપરીત શ્રદ્ધા ને વિપરીત માન્યતાનું ત્યાં પોષણ છે. ‘દેવચંદ્રજી’ ચાહે તો જૈનનો સાધુ નામ ધરાવીને આનાથી કંઈ ફેરફાર કહે, એ બધી માન્યતા વિપરીત છે.

અહીં કહે છે, ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન તો બાહ્ય ચિહ્ન હૈ.’ ત્યાં મુખ્ય નથી લીધું, ભાઈ! પહેલામાં મુખ્ય લીધું હતું. આ તો હોય અને સમ્યગ્દર્શન ન પણ હોય. અને અનુભૂતિ હોય અને સમ્યગ્દર્શન ન હોય, એમ હોઈ શકે નહિ. આ તો ચિહ્ન હોય અને સમ્યગ્દર્શન ન હોય. અને સમ્યગ્દર્શન હોય અને આ હોય. સમજાણું કાંઈ? ... આમાં તો બધો ફેરફાર છે, હોં! આ ‘કાંતિલાલ’માં. મેં કેટલાક ઠેકાણે જોયું, ઘણો ફેરફાર છે. એના પ્રમાણે પણ અર્થ નથી કર્યા. દેવા જેવી સ્થિતિ નથી, રાખવા જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- કયરો ઘરમાં (ન રખાય)

ઉત્તર :- કયરો નાખીને પાછું કો’કના ઘરમાં ગરી જાય. કાંઈકનું કાંઈક. આ તો આ...

કહે છે, કે ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન તો બાહ્ય ચિહ્ન હૈ. જીવ, અજીવ,...’ જીવ છે, એમ અજીવ પણ જગતમાં ચીજ છે. પાંચ પદાર્થ. સમજાણું? જીવ છે એવા અનંત જીવ (છે). એ સિવાય અજીવ પણ અનંત છે. પરમાણુ આદિ. અજીવ છે, આસ્રવ છે. પુણ્ય અને પાપના ભાવ એ આસ્રવ છે. દયા, દાન, વ્રતનો ભાવ એ પુણ્યાસ્રવ છે અને હિંસા, જૂઠું, ચોરીનો ભાવ પાપાસ્રવ છે. એ આસ્રવ છે. એટલે કે વસ્તુમાં નથી અને નવું થાય છે. વિકલ્પો ઊઠે છે એવું તત્ત્વ છે. એ આસ્રવ પણ છે. અને બંધ છે. એ આસ્રવ, એટલો સ્વભાવ ત્યાં અટક્યો છે. આવ્યું એને આસ્રવ કહ્યો અને અટક્યો એને બંધ કહ્યો. તે સમયની અવસ્થા. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આ વાત! પર્યાયમાં પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો ઊઠે છે એને નવતત્ત્વમાં જેમ છે એમ એણે માનવા જોઈએ. સમજાણું?

મુમુક્ષુ :- બહુ મહેનત.

ઉત્તર :- મહેનત કાંઈ ન મળે. સીધી વાત છે. જીવ વસ્તુ છે તો એના સિવાય બીજી અજીવ વસ્તુ છે. આ જીવ છે ત્યારે અજીવ બીજી ચીજ જ છે. જીવ કેમ આને કહ્યો? બીજા અજીવ છે

માટે. એને અજીવ કેમ કહ્યો? કે એનાથી જુદો જીવ છે માટે. એને અનાદિથી એનામાં પુણ્ય ને પાપના ભાવ થાય છે. એવા ન હોય તો ત્યાં આનંદનો અનુભવ હોવો જોઈએ. એ આસ્રવતત્ત્વ છે એમ એને પ્રતીતમાં આવવું જોઈએ. સમજાણું?

બંધ. પુણ્ય-પાપના ભાવો, ચાહે તો દયા, દાન, વ્રતનો, તપનો, અપવાસનો વિકલ્પ હો એ પણ છે પરિણામ બંધ. કારણ કે આત્મા અબંધસ્વરૂપ (છે), એમાં અટકેલી વૃત્તિ છે એટલે એને બંધ કહેવામાં આવે છે. એને એ રીતે બંધ છે એમ જાણવું જોઈએ.

સંવર. શુદ્ધ સ્વરૂપ જે ત્રિકાળ (છે), એને આશ્રયે આસ્રવના પરિણામ રોકાઈને નિર્મળ શુદ્ધ પરિણામ થાય તે પર્યાય છે, શુદ્ધ પર્યાય છે. નવી શુદ્ધતા ઉત્પન્ન થાય છે, અશુદ્ધતા ટળે છે. એવી સંવરદશા પણ છે. ઇ સંવર આ સંવર, હોં! લોકો માની બેસે કે આમ સંવર કરાવ્યા ... એ સંવર-ફંવર નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા... નવતત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધાની વાત અત્યારે છે ને? એ સંવરતત્ત્વ છે. સ્વરૂપ શુદ્ધ દ્રવ્યસ્વભાવ છે એની પ્રતીત ને એનું જ્ઞાન થતાં નિર્મળ શુદ્ધ પર્યાય (પ્રગટ થાય તે સંવર છે). સમકિત ઇ પણ એક સંવર છે. સમજાય છે કાંઈ? એ સંવર પર્યાય છે.

નિર્જરા છે. પહેલા શુદ્ધિ નહોતી અને શુદ્ધિ થઈ એ શુદ્ધિની અવસ્થાને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. તો એ અવસ્થા છે. અને મોક્ષ પૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા. શુદ્ધતાની શરૂઆત, શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ અને શુદ્ધતાની પરિપૂર્ણતા. આવા તત્ત્વો હોય. ન હોય તો સાધકપણું ને સિદ્ધપણું કોઈ સાબિત થતું નથી. સમજાણું કાંઈ? આ વસ્તુની સ્થિતિ બતાવે છે. આહા...! શું કરે? લોકોને તત્ત્વનો અભ્યાસ ઘટી ગયો ને બહારના થોથાં રહી ગયા. સવારમાં એક ભાઈ આવ્યા હતા ને. (એ કહે), ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થયું ઇ આ તપસ્યા ને ક્રિયા કરવાથી થયું. પછી ભલે ... પહેલું તો કરે ત્યારે થાય ને? કહો. તપસ્યા કરી. અરે...! બાપુ! તપસ્યા કોને કહેવી? રોટલા ન ખાધા એ તપસ્યા નહિ. ખબર ન મળે. અંદર આત્માના આનંદમાં એટલા લીન થઈ ગયા કે આનંદના વેદનમાં આહાર લેવાની વૃત્તિ જ ઊઠી નહિ અને તેથી આહારનો સંયોગ પણ એને મળ્યો નહિ. એને લોકો આહાર ન લીધો, ન ખાધો એને તપસ્યા કહે છે. એ તપ નહિ.

અંતર સ્વરૂપમાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન થયા વિના, ઇચ્છાનો નિરોધ એટલે ઇચ્છા ઉત્પન્ન ન થઈ અને આનંદની વીતરાગ અવસ્થા ઉત્પન્ન થઈ એને ભગવાન તપ કહેવામાં આવે છે. એ તપ વડે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થયું છે. આહાહા...! સેઠી! પેલા કહે, બાર બાર મહિના હઠે કરીને સૂતા નહિ, આહાર ખાધા નહિ, એમ બોલે. સ્તુતિ બોલે ને પહેલી? સ્તુતિ. શરૂઆતમાં. ‘...’ એવું આવે છે. ભૂલી ગયા. સવારમાં બોલતા. હું તો કોઈ દિ’ નહોતો બોલતો. બીજું વાંચતો. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન મહાવીર હખે કરીને સૂતા નહિ, અન્ન કંઈ એણે ખાધા નહિ, પાણી .. પાણી પીધાં નહિ, હખે કરીને સૂતા નહિ. દુઃખ હશે એને બધું. આવી વ્યાખ્યા લોકો ન્યાં સાંભળે. આહાહા...! એ.. ‘મકનભાઈ’!

મુમુક્ષુ :- દયા તો ઘણી આવે છે.

ઉત્તર :- એ જ ... હતું? એનો કાકો એ ધુણાવે. આહાર નહોતો કર્યો એ તો બહારની ચીજ નહોતી આવવાની એ તો ત્યાં અટકેલી ચીજ જ હતી. આવવાની હતી જ નહિ. માટે આહાર છોડ્યો એમ કહેવું એ જ મિથ્યાભાવ છે. એને ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ નહિ. કેમ? ઇચ્છા થઈ હતી ને રોકી એમ નહિ. અતીન્દ્રિય આનંદના અંતરમાં મશગુલને લઈને ઇચ્છા ઉત્પન્ન ન થઈ. એ ઇચ્છાનો નિરોધ થઈને અણઇચ્છક આનંદભાવની ઉત્પત્તિ થઈ, અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદની ઉત્પત્તિ થઈ તેને ભગવાન ‘તપ્યન્તિ ઇતિ તપઃ’ - એને તપ કહેવામાં આવે છે. આ તપની ખબર ન મળે. રોટલા ન ખાધા માટે આપણે રોટલા ન ખાવા એ આપણે અપવાસ (થઈ ગયો). ‘દેવયંદ્રજી’! એવી ચાલે છે. આહાહા...! ઘેટા ચાલે ને... શું કહે? ઘેટા. ઘેટા ચાલે ને? ઘેટા. એકની પાછળ બીજું ચાલે. પણ આ પડશે કૂવામાં જઈને તો કહે, બધા કૂવામાં પડો. પડો. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- મહાવીરનો હવાલો આપે.

ઉત્તર :- મહાવીરનો હવાલો કીધું ને. સવારમાં કીધું. બાપુ! ઝીણી વાત છે, બાપુ! તમે સાંભળી નથી. આવ્યા હતા. ભગવાનને તપ પહેલું તો કરવું પડે ને. પહેલા વ્રત, નિયમ બધી ક્રિયા કરે ત્યારે કેવળજ્ઞાન થાય ને. કહો, વિકલ્પ કરે ત્યારે કેવળજ્ઞાન (થાય). એ તો રાગ છે.

અહીં તો કહે છે, ભગવાનને મોક્ષ થયો એ સંવર, નિર્જરા દ્વારા થયો. એટલે આત્મા પવિત્રના આશ્રયે શુદ્ધિ થઈ અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ તે વૃદ્ધિ થતાં પૂર્ણ શુદ્ધિ થઈ એનું નામ મોક્ષ છે. એવી એને શ્રદ્ધામાં આવવું જોઈએ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એમ સાત તત્ત્વ છે.

‘ઉનમેં પુણ્ય और पापको जोड देनेसे नव पदार्थ होते हैं.’ આસવના બે ભાગ પાડી દ્યો, શુભ અને અશુભ, તો નવ પદાર્થ થયા. સમજાય છે? ‘ઉનકી શ્રદ્ધા अर्थात् सन्मुखता,...’ શ્રદ્ધાનો અર્થ વસ્તુ સ્વરૂપ નવ પ્રકાર છે, એની સન્મુખ કે આ છે એવી બુદ્ધિ. અને ‘अग्नि अर्थात् तद्रूप भाव करना...’ જેવો ભાવ છે તેવી શ્રદ્ધામાં લેવું. આ બધા શબ્દો છે ત્યાંના- ‘પંચાધ્યાયી’ના. સમજાણું કાંઈ? ‘तथा प्रतीति अर्थात् जैसे सर्वज्ञने कहे हैं तदनुसर छी अंगीकार करना...’ ઇ પ્રતીતિ. આ પ્રતીતિ પણ બાહ્ય છે, એય...! ભાઈ! સમ્યગ્દર્શનની પ્રતીતિ એ અંતરનું લક્ષણ અને આ છે એ બાહ્ય લક્ષણ છે. સમજાણું કાંઈ? આ બાહ્ય ચિહ્નની વાત ચાલે છે ને? શું હશે આમાં? એય...! ‘મોહનભાઈ’! આવું બધું મહેનત કરીને સમજવાનું. પણ વસ્તુસ્થિતિ છે એમ એના જ્ઞાનમાં તો આવવું જોઈએ ને. નહિતર લાકડા ઊંધા ગયા છે અને ઊંધા ઘાલનારા મળે ને રાજી રાજી થઈ જાય કે આ...હા...હા...! ભારે ભાઈ, ભારે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

જૈન પરમેશ્વર વીતરાગ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ, એની વાણીમાં આવું સ્વરૂપ આવ્યું, એ સિવાય એ સ્વરૂપ બીજે ક્યાંય હોઈ શકે નહિ. અજ્ઞાનીઓ પોતાની કલ્પનાથી ધર્મની નિર્વિકલ્પતાની સમાધિની વાતું કરે એ બધા જડ થઈ જવાના.

મુમુક્ષુ :- આ કરતા ‘સમયસાર’ સહેલું છે.

ઉત્તર :- સહેલું કાંઈ નહિ, આ પણ સહેલું છે. આ તો ... જ્ઞાન છે. આવું બધું એણે જાણવું

પડશે કે નહિ? ન જાણે ને ઓઘેઓઘે જાણે તો કાંઈક બીજા લાકડા ગરી જશે. એકલો આત્મા.. આત્મા.. આત્મા. પણ આત્મા તે કેવો? એક જણાને પૂછ્યું હતું, (આત્મા) કેવો? પહેલો દેખાય રાતો, પછી દેખાય ધોળો. આવા ને આવા. રાતું દેખાય ને? લાલ ... લાલ. પછી સફેદ થઈ જાય. એ તો જડ છે. ન્યાં ક્યાં આત્મા હતો. આહા...!

કહે છે, 'પ્રતીતિ અર્થાત્ જૈસે સર્વજને કહે હૈં તદ્દનુસાર અંગીકાર કરના ઔર ઉનકે આચરણરૂપ ક્રિયા...' ... આ તો વ્રતાદિની ક્રિયાનો વિકલ્પ છે ને. 'ઇસપ્રકાર શ્રદ્ધાનાદિક હોના સો સમ્યક્ત્વકા બાહ્ય ચિહ્ન હૈ.' લ્યો. દેખો! શ્રદ્ધા આદિ ત્યાં પ્રતીતિ પણ ભેગી આવી. પણ ઇ જ્ઞાનની પ્રધાનતાની પ્રતીતિ છે. એ પ્રતીતિ સમ્યગ્દર્શનની પ્રતીતિ એ નહિ. સમજાણું કાંઈ? આ તો 'પંચાધ્યાયી'નું કાર્ય છે આ બધું. સીધે સીધું... 'બાહ્ય ચિહ્ન હૈ.' શું કહ્યું? એ સમકિતનું પ્રતીતિ, રુચિ, શ્રદ્ધા એ બાહ્ય ચિહ્ન છે. કારણ કે જાણવામાં આવ્યું ને? કે આ આમ છે, આ આમ છે, આ આમ છે. જ્ઞાનમાં ખરેખર તો જ્ઞાનની પર્યાય છે. આ પ્રતીતિ શ્રદ્ધાની પર્યાય છે. સમજાણું? અનુભૂતિની પર્યાય તો વેદનની સાથે સ્વાદ આવ્યો ઇ. એટલે એને મુખ્ય કીધું. આને મુખ્ય નહિ પણ આવું બાહ્ય લક્ષણ (હોય છે). આવું થાય એને આવું હોય. એવું હોય ને આ ન હોય એ બીજું, પણ આવું હોય એને તો આવું હોય જ. એટલું.

મુમુક્ષુ :- એક તરફી..

ઉત્તર :- એક તરફી. એટલે એને બાહ્ય લક્ષણમાં ..... મુખ્ય લક્ષણ છે એને મુખ્ય કહ્યું. બેય બાજુ. જ્યાં અનુભૂતિ હોય ત્યાં સમ્યગ્દર્શન હોય જ. સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં અનુભૂતિ હોય જ. સમજાણું કાંઈ?

'તથા પ્રશમ, સંવેગ, અનુકમ્પા, આસ્તિક્ય ભી સમ્યક્ત્વ કે બાહ્ય ચિહ્ન હૈં.' દેખો! એ બાહ્ય ચિહ્ન આવ્યું. પ્રશમ, એની વ્યાખ્યા કરશે. 'અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિક કષાયકે ઉદયકા અભાવ સો પ્રશમ હૈ.' અનંતાનુબંધીના ઉદયનો અભાવ એ પ્રશમ અને સ્વરૂપ આચરણમાં સ્થિરતા. શાંતિની એટલી સ્થિરતા એ પ્રશમ. એને પ્રશમ કહે છે. કહો, આ સ્વરૂપ આચરણ, સ્વરૂપ આચરણના વાંધા ઉઠે છે ને? 'દેવચંદ્રજી'! તમારે ત્યાં કહે છે ને? સ્વરૂપ આચરણ ચોથે ન હોય. મોટો વાંધો ઉઠાવે. અહીં કહે છે, કે અનંતાનુબંધીના અભાવથી પ્રશમ જે થાય, ખરો પ્રશમ થાય એ અંદર સ્થિરતાનું આચરણ છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ? પણ છે ઇ સમકિતનું બાહ્ય ચિહ્ન. સમકિતનું મૂળ લક્ષણ તો પ્રતીતિ છે. આ બધા લક્ષણો, બાહ્ય ચિહ્નો કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આ કરતાં 'સમયસાર' સોંધુ પડે છે, એમ (કોઈએ) કહ્યું. 'સમયસાર'માં તો ઘણી વાત ચાલી. વારંવાર આવી હોય એટલે જરી ટૂંકામાં (આવ્યું હોય). પણ એનો વિસ્તાર કઈ રીતે છે એને સમજ્યા વિના યથાર્થ સમકિતમાં ન એને પકડાય. સમજાણું કાંઈ?

વસ્તુ.. જુઓને! પંચાધ્યાયીકારે કેટલું સ્પષ્ટ કરી નાખ્યું! ઊંધા લાકડા જેટલા છે એની સામે એટલા સવળા ભાવો એને આવવા જોઈએ ને. એ વિના ઊંધા લાકડા નીકળશે શી રીતે? આહાહા...! અત્યારે તો ચારે કોર ધમાધમ ચાલી છે. એકકોર 'અમરચંદ્રજી' કહે છે, એક કોર ...

‘રજનીશ’. ધમાધમ ચાલે છે. ઓ..હો...! લોકોને બિચારાને કાંઈ ખબર ન મળે.

મુમુક્ષુ :- લોકો કહે સોનગઢવાળા...

ઉત્તર :- એને બેસે એમ કહે. એને આ સમજાય નહિ તો એમ ન કહે ત્યારે શું કહે છે? ‘સોનગઢવાળા’ ... એમ ન કહે છે. એના વસ્તુના સ્વરૂપમાં જે સ્થિતિ છે, જેવું છે એવું એને ખ્યાલમાં ન આવે અને એનાથી આ બીજું આવે એટલે એને એમ જ લાગે કે આ એક નવો માર્ગ કાઢ્યો. પણ માર્ગ ક્યાં? આ તો છે ને શાસ્ત્રમાં પણ છે. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં કહ્યું છે, નથી કહ્યું? આ મૌનમાર્ગ એને કહેવાય નહિ. સમજાણું? આવે છે કે નહિ? શેમાં? સાતમામાં? સાતમામાં ક્યાંક આવે છે. કેટલામું પાનું છે? (પાનું-૨૨૩).

પ્રશ્ન :- ‘પરંપરા છોડી નવીન માર્ગમાં પ્રવર્તવું યોગ્ય નથી.’ બધી વાત લીધી છે અહીંયાં.

ઉત્તર :- ‘જો પોતાની બુદ્ધિથી નવીન માર્ગ પકડે (પ્રવર્તે) તો યોગ્ય નથી. જે પરંપરા અનાદિનિધન જૈનધર્મનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રોમાં પ્રરૂપણ કર્યું છે, તેની પ્રવૃત્તિ છોડી વચ્ચે કોઈ પાપી પુરુષોએ અન્યથા પ્રવૃત્તિ ચલાવી હોય, તેને પરંપરા માર્ગ કેવી રીતે કહેવાય? સમજાણું? તથા તેને છોડી પુરાતન જૈનશાસ્ત્રોમાં જેવો ધર્મ પ્રરૂપ્યો હતો તેમ પ્રવર્તે તો તેને નવીન માર્ગ કેમ કહેવાય?’ બધું ઊંધું ચાલ્યું હોય અને પરંપરા કેમ કહેવાય? કહે છે. અને નવીન કર્યું હોય અને સાચો હોય એને નવીન કેમ કહેવાય? ‘ચેતનજી’! બધાની સંભાળ પકડી છે, લ્યો.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એમ જ હોય ને. ‘ચેતનજી’ કહે છે, મોક્ષમાર્ગ બે ન માને તે ભ્રમ છે. આ કહે છે કે મોક્ષમાર્ગ બે માને તે ભ્રમ છે. એની સામે છે કહે છે. વાતની તુલના જ્યાં પક્ષપાત વિના સત્યના પક્ષથી ન હોય ત્યાં એમ જ થાય. એણે અનંતકાળ એમ જ કર્યું છે ને. તીર્થંકરના જીવે એમ કર્યું છે કે નહિ? તીર્થંકર તો પછી થયા. એ પહેલા એણે બધું એમ કર્યું છે, તીર્થંકરના જીવે પણ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ‘મહાવીર’ના જીવે...

ઉત્તર :- ‘મહાવીર’ના જીવે પોતે કર્યું છે. ‘મરિચી’. ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનના વખતમાં ‘ભરત’નો દીકરો બધું ઊંધું માર્યું હતું. ભગવાનની હયાતીમાં અન્યમત ચલાવ્યો હતો. શું થાય?

મુમુક્ષુ :- ભગવાને અટકાવ્યા નહિ?

ઉત્તર :- કોણ અટકાવે? દેવે આવીને અટકાવ્યું. બીજાને અટકાવ્યા. નગ્નપણું હતું એમાં લીલોતરી ખાતાં (તો કહ્યું), નહિ, આમ નહિ ખવાય. વેષ ફેરવી નાખો પછી ખવાય, એમ કહ્યું. ઊંધો માર્ગ .... એના પાપના ઉદયથી એવું ચાલવું હોય એને શું કહે? આવા બે પંથ પડી ગયા મોટા. કોઈ દેવા આવ્યું નહિ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ભગવાનને આહાર મળતો નહોતો ત્યારે ...

ઉત્તર :- શું કરે પણ? જ્યાં આગળ થવાનું હોય ત્યાં એને રોકે કોણ? ન થવાનું હોય એને બનાવે કોણ? એવી વાત છે.

અહીં કહે છે, અનંતાનુબંધીનો અભાવ. એનો પ્રશ્ન. ‘ઉસકે બાહ્ય ચિહ્ન જૈસે કિ-સર્વથા એકાંત તત્ત્વાર્થકા કથન કરનેવાલે અન્ય મર્તોંકા શ્રદ્ધાન, બાહ્યવેશમેં સત્યાર્થપનેકા અભિમાન કરના,...’ જુઓ! ‘પર્યાયોંમેં એકાન્તકે કારણ આત્મબુદ્ધિસે અભિમાન તથા પ્રીતિ કરના વહ અનંતાનુબંધીકા કાર્ય હૈ.’ શું કહે છે? એક તો સર્વથા એકાન્ત તત્ત્વના કહેવાવાળા. સર્વજ્ઞ સિવાય. દ્રવ્ય જ માને, પર્યાય ન માને. પર્યાય માને, દ્રવ્ય ન માને, વિગેરે. ‘અન્ય મર્તોંકા શ્રદ્ધાન,...’ એ અનંતાનુબંધીનું લક્ષણ છે. અનંત સંસારના કારણ એવા કષાયનું એ લક્ષણ છે. તથા બાહ્યવેષ. વીતરાગ સિવાયનો બાહ્ય નગ્નમુનિનો ભેખ. મુનિનો એ સિવાયનો બીજો બાહ્ય ભેખ. એમાં સત્યાર્થપણાનું અભિમાન કરવું કે એવો જ હોય, એમ જ હોય. અને પર્યાય વિશે એકાંત. આ શરીરમાં. એ જ હું અને એની ક્રિયા કરનારો હું, એવું અભિમાન. તથા શરીરની પ્રીતિ કરવી એ અનંતાનુબંધીનું કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ? અનંત સંસારના કારણરૂપ કષાયનું એ કાર્ય છે, એમ કહે છે.

વીતરાગ સિવાય અન્ય મતે કહેલી તત્ત્વોની શ્રદ્ધા, એને માનવી અને બાહ્ય ભેખ એનો કહેલો માનવો અને એનું અભિમાન કરવું કે નહિ, આવું જ હોય. આવો જ ભેખ, અત્યારે તો આવો જ હોય. અને શરીરમાં એકાંતે આત્મબુદ્ધિ. એ અભિમાન કરવું (કે) આવું શરીર અમારું, રૂપાળું શરીર અમારું, બળવાળું શરીર અમારું. કોઈ દિ’ દવાની ઓલી લીધી નથી. એવું જે અભિમાન એ બધો અનંત સંસારનો કારણનો કષાય છે.

અને ‘પર્યાયોંમેં એકાન્તકે કારણ આત્મબુદ્ધિસે અભિમાન તથા પ્રીતિ કરના,...’ શરીરમાં પ્રેમ કરવો. ભગવાનઆત્માનો પ્રેમ છોડી આ જડ પરમાણુનું જે દળ, એનો પ્રેમ એ અનંતાનુબંધીનું કાર્ય છે. અનંત સંસારના વધવારૂપી કષાયનું એ કાર્ય છે. આહા...! કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘વહ જિસકે ન હો, તથા કિસીને અપના બુરા ક્રિયા તો ઉસકા ઘાત કરના આદિ મિથ્યાદષ્ટિકી ભાંતિ વિકારબુદ્ધિ અપનેકો ઉત્પન્ન ન હો, તથા વહ ઐસા વિચાર કરે કિ મૈને અનેક પરિણામોંસે જો કર્મ બાંધે થે વે હી બુહા કરનેવાલે હૈં,...’ પૂર્વે પરિણામથી પાપ બાંધ્યા હતા, પ્રતિકૂળ સંયોગ એ પાપને લઈને આવે છે. કોઈ બીજો (પ્રતિકૂળ નથી), એ તો નિમિત્તમાત્ર છે. એમ વિચારીને પ્રશમભાવ કરે. સમજાણું કાંઈ? ‘અન્ય તો નિમિત્તમાત્ર હૈં...’ બીજો તો નિમિત્તમાત્ર છે. પૂર્વે મેં પાપના પરિણામ કરેલા, એનાથી પાપ બંધાયેલું, એને લઈને આ પ્રતિકૂળ સંયોગ છે. બીજો કોઈ આપવા સમર્થ છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- અમારા કર્મનું જોર ઘણું.

ઉત્તર :- કર્મના જોરની ક્યાં વાત છે? અહીં તો પાપ પરિણામ થતાં એનાથી પરમાણુ બંધાય, એમાં સંયોગો પ્રતિકૂળ થયા. એટલું નિમિત્ત. એ તો આવવાનું હતું એને આ નિમિત્ત થયું. પ્રતિકૂળ સંયોગને આ પાપ પ્રકૃતિ નિમિત્ત થઈ. પાપ પ્રકૃતિને પરિણામ નિમિત્ત થયા. સમજાણું કાંઈ?

અને ‘ઐસી બુદ્ધિ અપનેકો ઉત્પન્ન હો-ઐસે મંદકષાય હૈ. તથા અનંતાનુબંધીકે બિના અન્ય ચારિત્રમોહકી પ્રકૃતિયોંકે ઉદયસે આરંભાદિક ક્રિયામેં હિંસાદિક હોતે હેં ઉનકો ભી ભલા નહીં જાનતા...’ ધર્મી તો બીજી હિંસા આદિના ભાવ થાય એને ભલો જાણે નહિ. પરિણામ થાય ખરા, સમકિત છે પણ હજી ચારિત્ર છે નહિ. હિંસાના પરિણામ હોય, વિષય વાસનાના પરિણામ હોય. એવા લડાઈના ભાવ આવે. રાજકુમાર સમકિતી હોય. પણ એને ભલા જાણે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘હિંસાદિક હોતે હેં ઉનકો ભી ભલા નહીં જાનતા ઇસલિયે ઉસકે પ્રશમકા અભાવ નહીં કહતે.’ લ્યો. એથી સમકિતીને પ્રશમનો અભાવ છે એમ કહેવાય નહિ. લડાઈમાં ઊભો હો, વિષય વાસનાના ભાવ આવ્યા હોય, માટે એને પ્રશમ નથી એમ નહિ. કારણ કે અંદરમાં અનંતાનુબંધીના અભાવનું પ્રશમ પ્રગટ્યું છે અને બાહ્યમાં પણ કોઈ પ્રતિકૂળતા કરે તેની સામે ક્રોધ કરતો નથી. ‘આ મને કરે છે’ એમ માનીને કરતો નથી. અસ્થિરતાનો ક્રોધ આવે એ જુદો. ‘આ મને પ્રતિકૂળ કરે છે’ એમ માનતો નથી. પૂર્વના મારા પાપના પરિણામ હતા એ બંધાયા અને એને લઈને પ્રતિકૂળતા છે. પ્રતિકૂળતા શું જ્ઞેય છે. પણ એ આવે છે ને, બોલાય છે ને. એક બોલ પ્રશમ કહ્યો. સમકિતીનું એક બાહ્ય લક્ષણ પ્રશમ પણ છે. ઇ પ્રશમની વ્યાખ્યા કરી.

મુમુક્ષુ :- બધી વ્યાખ્યા લાંબી લાંબી.

ઉત્તર :- લાંબી નથી. એની અંદર વિસ્તારથી સમજાવવાની રીત છે. એ રીતે ન સમજે ને આગળ કાંઈક ગોટ વાળી દયે તો ગોટા વળી જશે. સમજાણું કાંઈ? પ્રશમ એમ માને કે, ઠીક! સમકિતી એટલે હવે એને જરીયે વિકલ્પ ક્રોધનો આવે જ નહિ. આવે તો એ સમકિતી નહિ. એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહા...! આગળ આવે છે એક ઠેકાણો. લ્યો! કોઈ એમ માને કે સમકિત થાય એટલે પછી ચારિત્ર લે જ, ત્યાગ કરે જ. નહિતર સમકિત નથી. આવે છે અંદર, આ બાજુના પાને ક્યાંક છે. નહિ, એમ નથી. અંદર અનંતાનુબંધી, જે અનંત સંસારનું કારણ, નિમિત્તથી આ થાય છે એટલે આ નિમિત્ત મને પ્રતિકૂળ (છે), એ અનંત સંસારના કારણનો કષાય છે. એવો કષાય જ્ઞાનીને હોતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- હમકો આગે બઢના ચાહિયે. સમ્યગ્દર્શન કી બાત...

ઉત્તર :- પણ આગળ વધવામાં ક્યાં સુધી વધે? એને સહજ વધે કે એમ ને એમ વધી જાય? હઠથી વ્રત લે? એ તો સ્વરૂપની સ્થિરતાનો પુરુષાર્થ જાગે ત્યારે એને એવો વિકલ્પ હોય કે એ આસ્રવનો વ્રતનો વિકલ્પ હોય. એ આસ્રવને પણ ઝેર તરીકે જાણે. આ વ્રત લઈ લીધા, લ્યો! માટે એને ચારિત્ર (છે). ધૂળેય નથી. મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ કરે છે. વ્રતનો વિકલ્પ મિથ્યાત્વ સહિત છે અને એને માને છે કે અમે ચારિત્રવંત છીએ અને અમે આગળ વધ્યા છીએ. હેઠા પડ્યા છીએ એને ઠેકાણો વધ્યા છીએ. શું કહ્યું સમજાણું કાંઈ? આત્મા નિર્વિકલ્પ રાગ રહિતની પ્રતીત ને અનુભવ નથી અને આ વ્રત લઈને બેઠા માટે અમે આગળ વધ્યા છીએ (એમ માની લીધું. એ તો) હમુકનું મિથ્યાત્વનું પોષણ કર્યું છે. નવતત્ત્વની વિરૂદ્ધ શ્રદ્ધાનું પોષણ કર્યું છે. આમ છે. વસ્તુ

એવી છે. જગતની થઈ બીહારી આ બાહ્ય ત્યાગ ને બાહ્ય વ્રત ઉપર જગતનું એટલું વલણ છે એ અનાદિનું છે. આ તો એવુંય ક્યાં છે? નવમી ગ્રૈવેયક ગયો એવું જે ત્યાગ વ્રત. અત્યારે તો એવુંય ક્યાં છે? એની ભૂમિકાને યોગ્ય વ્યવહાર જોઈએ એ વ્યવહાર પણ ક્યાં છે? સમજાણું કાંઈ? મિથ્યાદષ્ટિનો વ્યવહાર, હોં!

અહીં તો કહે છે, ભાઈ! વસ્તુની સ્થિતિ આવી છે. એને એ રીતે બરાબર જાણવું અને માનવું પડશે. આહાહા...! આ તો પોતે ‘જયચંદ્રજી’ પંડિત લખી ગયા છે. આગળ આવશે. શાસ્ત્રમાં તો બધું આવશે. ... પણ અહીં પોતે સંગ્રહ કર્યો છે, ‘દંસણમૂલો ધમ્મો’. માર્ગ જે વીતરાગ છે, દિગંબર દશા અને દિગંબર નામ રાગના કપડાં, વિકલ્પ વિનાની અંતર વીતરાગી દશા, નિર્ગ્રંથ સ્વરૂપ તે દર્શન. તે જૈનમત અને તે જૈનદર્શન. એની પ્રતીતિ તે સ્વરૂપની પ્રતીતિ તે સમ્યગ્દર્શન. એ સમ્યગ્દર્શનને ઓળખવાના ચિહ્નની આ વાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? સંસારમાં પણ એક વાતને વિચારે તો માણસ એના કેટલા પડખાંને લક્ષમાં લ્યે છે કે નહિ?

(૨) સંવેગ :- ‘ધર્મમેં ઔર ધર્મકે ફલમેં પરમ ઉત્સાહ હો વહ સંવેગ હૈ.’ પ્રશ્ન, સંવેગ બોલ આવ્યો છે ને? સમક્રિતનું બાહ્ય લક્ષણ. ધર્મને વિષે અને ધર્મના ફળ વિષે પરમ ઉત્સાહ. આમ ધર્મમાં ઉત્સાહ નહિ, ફળમાં (નહિ), એમ નહિ. સમ્યગ્દષ્ટિનું આ બાહ્ય ચિહ્ન ઉત્સાહ હોય છે. વીર્ય મંદ પડી ગયેલું હોતું નથી કે અરે...રે...! શું કરીએ? ક્યાંય માર્ગ સૂઝતો નથી. ઉત્સાહભંગ (થાય) એમ ન હોય. ધર્મનો વીર્યનો ઉત્સાહ અંદર હોય. સમજાણું કાંઈ? ‘ધર્મમેં ઔર ધર્મકે ફલમેં પરમ ઉત્સાહ...’ પાછો પરમ ઉત્સાહ હોય. એકલો ઉત્સાહ નહિ. આવે છે ને ઇ? ઉત્સાહ ને એ જાતનું આવે છે. ઉદ્યોગ ને ઉત્સાહ, નથી આવતું?

મુમુક્ષુ :- ઉત્સાહ...

ઉત્તર :- ઇ નહિ, આ તો મૂળ ગાથામાં આવે છે. આમાં ગાથામાં. ક્યાંક આવે છે. કાંઈ યાદ રહે છે ને કાંઈક. આખી ગાથા આવે છે. સમક્રિતનો ધર્મમાં ઉત્સાહ હોય તો આવો હોય અને મિથ્યાત્વનો ઉત્સાહ આવો હોય. એ છે ગાથામાં. લ્યો, એ જ આવ્યું. ‘ચારિત્ર પાદુડ’ની તેરમી ગાથા. ક્યાંક હશે. ‘ચારિત્ર પાદુડ’ છે કે નહિ? એની તેરમી (ગાથા), જુઓ!

‘એસે કારણ સહિત હો તો સમ્યક્ત્વ છોડતા હૈ :-’

उच्छाहभावणा संपसंससेवा कुदंसणे सद्धा।

अणणाणमोहमग्गे कव्वंतो जहदि जिणसम्मं॥१३॥

એની સામે ચોદમી.

उच्छाहभावणा संपसंससेवा सुदंसणे सद्धा।

ण जहदि जिणसम्मत्तं कुव्वंतो णाणमग्गेण॥१४॥

તેરમી ગાથા. એ.. સેઠી! તેરમી કાઢો તો ઝેલા ઊડી જાય.

અર્થ :- ‘કુદર્શન અર્થાત્ નૈયાયિક, વૈશેષિક,...’ પાંચ મત. તેરમી ગાથા, ‘ચારિત્ર પાદુડ’ની. ‘સાંખ્યમત, મીમાંસકમત, વેદાન્તમત, બૌદ્ધમત, ચાર્વાકમત, શૂન્યવાદકે મત ઇનકે ભેષ...’ એના

વેશ. ‘તથા ઇનકે ભાષિત પદાર્થ ઔર ચેતામ્બરાદિક જૈનાભાસ ઇનમેં શ્રદ્ધા, ઉત્સાહ, ભાવના, પ્રશંસા ઔર ઇનકી ઉપાસના વ સેવા જો પુરુષ કરતા હૈ વહ જિનમતકી શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ કો છોડતા હૈ,...’ સમજાણું કાંઈ? આ તો વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે. ભાઈ! કોઈ પક્ષપાતની વાત છે નહિ. આહા...! શું થાય? આનું ઊલટું લઈએ, ચૌદમી જુઓ! ‘વહ કુદર્શન અજ્ઞાન ઔર મિથ્યાત્વકા માર્ગ હૈ.’

અર્થ :- ‘સુદર્શન અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર સ્વરૂપ સમ્યક્માર્ગ ઉસમેં ઉત્સાહભાવના...’ દેખો! ‘અર્થાત્ ગ્રહણ કરનેકા ઉત્સાહ કરકે બારમ્બાર ચિન્તવનરૂપ ભાવ ઔર પ્રશંસા અર્થાત્ મન વચન કાયસે ભલા જાનકર સ્તુતિ કરના, સેવા અર્થાત્ ઉપાસના, પૂજનાદિક કરના ઔર શ્રદ્ધા કરના, ઇસપ્રકાર જ્ઞાનમાર્ગસે યથાર્થ જાનકર કરતા પુરુષ હૈ વહ જિનમતકી શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વકો નહીં છોડતા હૈ.’ લ્યો, ચારિત્રનું આવ્યું. તેરમી થઈ ગઈ, લ્યો! આ ઉત્સાહનું આવ્યું ને? ઉત્સાહ. પરમ ઉત્સાહ છે ને? શું કહ્યું?

સમકિતીને ધર્મ અને ધર્મના ફળ વિષે પરમ ઉત્સાહ હોય. બરાબર ધર્મ આવો છે અને ધર્મનું ફળ બરાબર કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ થવાનો જ છે. એવો ઉત્સાહ હોય. સમજાણું કાંઈ? ‘ન્યાલભાઈ’માં વચ્ચે લખ્યું છે. ‘ન્યાલભાઈ’એ. કેવળજ્ઞાન આદિની પર્યાયનો પિંડ જે દ્રવ્ય એને જ્યાં શ્રદ્ધામાં કબ્જે કરી લીધું છે હવે કેવળજ્ઞાન આવ્યે છૂટકો છે.’ સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા કેવળજ્ઞાનની પર્યાય, એવી તો અનંતી પર્યાય જ્ઞાનગુણમાં પડી છે. એવા એ ગુણને જ્યાં તાબે શ્રદ્ધામાં લઈ લીધો છે, શ્રદ્ધાએ કબ્જે કરી લીધો કે આ આત્મા આવો છે. એટલે હવે પર્યાય અંદરમાં છે એ પ્રગટ્યે જ છૂટકો છે. એવો ધર્મને ઉત્સાહ અંદરમાં ધર્મ અને ધર્મના ફળનો હોય છે. કહો, સમજાણું? એને (એમ ન હોય કે) શું થાશે? એવા રોતલમાવડી ન હોય, એમ કહે છે. એ અમારી કાઠિયાવાડી ભાષા છે. રોતલમાવડી સમજાય છે? કાઠિયાવાડી ભાષા છે. ન સમજ્યા? બાયડી એવી હોય ને? રોતલમાવડી જેવી. એ... થયા જ કરે. પરાધીન. સમકિતી એવો ન હોય, એમ કહે છે. એનો શબ્દ તો હશે તમારે હિન્દી કાંઈક. અમારે રોતલમાવડી કહે છે, તમારા બીજું કાંઈક. હેં? આહાહા...!

‘ધર્મમેં ઔર ધર્મકે ફલમેં પરમ ઉત્સાહ હો વહ સંવેગ હૈ.’ એનું નામ સંવેગ. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા આખો સમ્યક્ પ્રતીતિમાં જ્યાં આવ્યો છે, એને ઉત્સાહનું શું કહેવું! એને ઉત્સાહનો ભંગ હોય શેનો? સમજાણું કાંઈ? કીધું ને આ તેર, ચૌદ ગાથા. ઉત્સાહ હોય છે. અન્યમતના ધર્મ આદિમાં ઉત્સાહવાળો સમકિતને છોડે. પોતાનો વાસ્તવિક ધર્મ છે એમાં ધર્મ અને ઉત્સાહ હોય તે સમકિતનું રક્ષણ કરે. સમજાણું કાંઈ? આ બધું સાંભળેલાનો આ બધો વિસ્તાર આવે છે. ‘સમયસાર’માં સમકિતનું સાંભળ્યું છે ને. એનું વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે.

‘તથા સાધર્મિયોસે અનુરાગ...’ પોતાના જેવા ધર્મી હોય એના પ્રત્યે એને પ્રેમ હોય. એને દ્વેષ હોય નહિ. આ વધી ગયો, મોટા આદમી અને આ એક બાઈ વળી વધી ગઈ, એમ એને ન હોય. સમજાણું કાંઈ? આઠ વર્ષનો છોકરો વધી ગયો, લ્યો. અમે પોણોસો વર્ષના પાછળ રહ્યા,

પચાસ-પચાસ વર્ષના અભ્યાસી તોય. એમ ન હોય. પ્રેમ હોય. ઓ...હો...! ધન્ય માર્ગ.. ધન્ય માર્ગ! આત્માના સ્વભાવને પ્રાપ્ત (થયા), ઓ...હો...! અલૌકિક વાત છે.

એમ ગમે એ બાળક હોય કે સ્ત્રી હો, પોતાની પત્ની હોય અને પોતે ધણી હોય અને પત્ની ધર્મ પામે તો એના પ્રત્યે ઉત્સાહ હોય. એમ નહિ કે આ બાયડી કાંઈ જાણે નહિ, આ વધી ગઈ. સમજાય છે? સાધર્મી હોય એમ એને માને. સમકિતી હોય પોતે અને એની બાયડી સમકિતીને સાધર્મી માને. એને ઉત્સાહ એના પ્રત્યે હોય. સમજાણું? બહારમાં શરમ થશે. કહેશે, એની બાયડી પાસેથી સમજ્યા ને ધર્મ પામ્યા.

‘શ્રેણિક’ રાજા. નહિ? રાણી પાસે ધર્મ પામ્યા. નહિ? ‘ચેલણા’. એને શરમ થાતી હશે? ‘ચેલણા’થી ધર્મ પામ્યા ને? ‘ચેલણારાણી’. પરણીને આવ્યા તો કહે, અરે..! રાજન! મને ક્યાંય જિનવરના દર્શન, મંદિર, પ્રતિમા દેખાતી નથી. મને ક્યાંય ઉત્સાહ થતો નથી. અરે..! ભગવાન પરમાત્મા ક્યાંય ન દેખું! બહારમાં, મંદિરમાં. ઉદાસીન થઈ જાય છે. રાજાને વાત કરી એણે કે આ કારણે છે. (રાજા કહે), બનાવો મંદિર આદિ બનાવો. દર્શન કરી શકે. સમજાણું કાંઈ? .... ડોકમાં સર્પ નાખ્યો છે ને. તારા મુનિ એવા હોય એને સર્પ નાખી આવ્યો છું. કાઢી નાખ્યો હશે. જા, જા, કાઢ્યા. તમને ખબર નથી, મુનિ અમારા એવા ન હોય. અરે..! સર્પ નાખ્યા હોય અને કીડીઓ લાખો કાઢ્યા વિના રહે? ચાલો, ચાલો.

મુનિ અંતર આનંદમાં ઝુલતા હતા. શરીરમાં લાખો કીડીઓ. ... રાજન! જૈનધર્મના સંતો રાગને જીતીને આવા હોય છે. આહાહા..! સમકિત પામ્યા છે, લો. ઠીક! સમજાણું કાંઈ? એને શરમ આવતી હશે? અરે..! ધર્મ તો આ પહેલી પામી ગયેલી. હું તો પાછળ રહ્યો. પાછળથી તીર્થંકર થશે, લ્યો.

મુમુક્ષુ :- એ તો આગળ વધી ગયા.

ઉત્તર :- વધે ક્યાં? ભલે વધે. એને સંતોષ છે. ઇ વધેલી હોય તો પહેલેથી એને સંતોષ છે. એમ નહિ કે આ બાયડીએ મને સમજાવ્યો બરાબર. અને સાધર્મી તરીકે, સ્ત્રી તરીકે તો સંસારમાં પતિ છે. સાધર્મી તરીકે સાધર્મી આત્મા તું છો. મારો આત્મા સમકિતી છે એવો જ સાધર્મી આત્મા તમે છો. સાધર્મી તરીકે તને રાખીશ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘પરમેષ્ઠીયોમ્ પ્રીતિ...’ પાંચ પરમેશ્વર. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ. એના પ્રત્યે જેને પ્રેમ હોય. સમજાણું? બીજે પ્રેમ હોય નહિ. પરમાત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત અને પૂર્ણ સ્વરૂપને સાધી રહ્યા છે એવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ પ્રત્યે સમકિતીને પ્રેમ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘વહ ભી સંવેગ હી હૈ.’

‘ઇસ ધર્મમેં તથા ધર્મકે ફલમેં અનુરાગકો અભિલાષ નહીં કરના ચાહિયે,...’ ખુલાસો કરે છે. એને અનુરાગ ન કહેવો, અભિલાષ ન કહેવો. અનુરાગને અભિલાષ ન કહેવો. ‘ક્યોંકિ અભિલાષ તો ઉસે કહતે હૈં જિસે ઇન્દ્રિયવિષયોંકી ચાહ હો. અપને સ્વરૂપકી પ્રાપ્તિમેં અનુરાગકો અભિલાષ નહીં કહતે.’ લ્યો. પોતાનો સ્વભાવ, એની જે અભિલાષા-ભાવના, એને

રાગ ન કહીએ. એવી અભિલાષા તો અજ્ઞાનીને પણ હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

(૩) નિર્વેગ :- ‘ઇસ સંવેગ હી મેં નિર્વેદ ભી હુઆ સમજના, ક્યોંકિ અપને સ્વસ્વરૂપમેં ધર્મકી પ્રાપ્તિમેં અનુરાગ હુઆ તબ અન્યત્ર સભી અભિલાષકા ત્યાગ હુઆ,...’ અસ્તિ-નાસ્તિ કરી. ‘સર્વ પરદ્રવ્યોંસે વૈરાગ્ય હુઆ,...’ એક નિજદ્રવ્ય પ્રત્યેની દૃષ્ટિ, રુચિ, એ સિવાય બધા પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની રુચિનો ત્યાગ થઈ ગયો એ નિર્વેદ. સમજાણું કાંઈ? આમાં આગળ ‘મોક્ષ પાહુડ’માં આવે છે ને? ‘પરદવાદો દુગ્ગઈ સદવાદો સુગ્ગઈ’ સ્વદ્રવ્યથી સુગતિ-મુક્તિ આદિ પ્રાપ્ત થાય. આદિ કેમ લખ્યું છે? પદ લખ્યું. મૂક્યો છે. સમજાણું કાંઈ? ... ‘કામદ મોક્ષદં ચૈવ’ અને ‘પરદવાદો દુગ્ગઈ’ પરદ્રવ્યના લક્ષમાં જાઈશ એટલે રાગ જ થશે. એનાથી આત્માની ગતિ સુગતિ નહિ (થાય). સમજાણું કાંઈ? ‘સભી અભિલાષકા ત્યાગ હુઆ, સર્વ પરદ્રવ્યોંસે વૈરાગ્ય હુઆ, વહી નિર્વેદ હૈ.’ પોતાના સ્વરૂપની અભિલાષા એ સંવેગ, પરદ્રવ્યની અભિલાષાનો ત્યાગ તે નિર્વેદ. એ સમકિતીના આવા બાહ્ય લક્ષણો હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

(૪) અનુકમ્પા :- ‘સર્વ પ્રાણીયોંમેં ઉપકારકી બુદ્ધિ ઔર મૈત્રીભાવ સો અનુકમ્પા હૈ.’ આનું નામ અનુકંપા. બધા પ્રાણી વિષે ઉપકારબુદ્ધિ. એકને ખંડ જુદો પાડીને નહિ. ભાઈ! અનંતાનુબંધીના અભાવના ભાવથી એને અનુકંપા કહી છે ને. સર્વ પ્રાણી વિષે ઉપકારની બુદ્ધિ, મૈત્રીભાવ. ‘તથા મધ્યસ્થભાવ...’ તથા મૈત્રીભાવ. ઉપકારની બુદ્ધિ તથા મૈત્રીભાવ. એમ. ‘સો અનુકમ્પા હૈ. તથા મધ્યસ્થભાવ હોનેસે સમ્યગ્દૃષ્ટિકે શલ્ય નહીં હૈ,...’ કોઈનો વિરોધ નહિ. અંદરમાં વિરોધ નહિ, શલ્ય નહિ. અનંતાનુબંધીનો ભાવ ગયો છે, મારનાર માટે અંદર કોઈ ડંખ રહી જાય એમ છે નહિ. દીકરો કોનો? મારે કોણ? .... એને અંદરમાં ડંખ હોતો નથી. અજ્ઞાની તો ડંખ રાખે, આણે આમ કર્યું હતું. એકવાર ખરી સભામાં મારું અપમાન કર્યું હતું. બરાબર એને ખરે ટાણે અપમાન કરું તો ... કહેવાય. એ જ્ઞાનીને હોતું નથી. શલ્ય હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ? ... છે. લડાઈનું કારણ આવે ને લડાઈમાં જાય વિકલ્પ આવે પણ ઇ વ્યક્તિ પ્રત્યે દ્વેષ નથી. સમજાય છે કાંઈ? એ તો અસ્થિરતાનો ભાવ આવ્યો હતો. અંદરમાં તો મધ્યસ્થ છે. આહાહા...! વાહ! પરપદાર્થ જ્ઞેય છે, એમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું છે જ નહિ. ઇષ્ટ-આ ઠીક-અઠીક માન્યું એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? અનુકંપા, મધ્યસ્થભાવ.

‘કિસીસે વૈરભાવ નહીં હોતા,...’ એ બધી ‘પંચાધ્યાયી’ની વાત છે. ‘સુખ-દુઃખ, જીવન-મરણ અપના પરકે દ્વારા ઔર પરકા અપને દ્વારા નહીં માનતા હૈ.’ દેખો! બંધભાવ. બીજાને સુખના સંયોગ આપું એ હું આપું છું એમ ન માને. એમ બીજાને દુઃખ આપું છું એમ ન માને. તેમ બીજાઓ મને સુખ-દુઃખના સંયોગો આપે છે એમ ન માને. સમજાણું? એ બધી અનુકંપાની વ્યાખ્યા ચાલે છે. આહાહા...! ‘સુખ-દુઃખ, જીવન-મરણ...’ હું પરને મારી શકું કે પરથી હું મરું, એમ છે નહિ. દેહ, હોં! દેહ. આત્માને તો મરણ ક્યાં છે? પરનો દેહ હું મારી શકું, છોડી દઉં, મારા દેહને એ છોડાવે, પ્રાણ એમ છે નહિ. એટલી અનુકંપા આત્મામાં સમભાવ વર્તે છે. લ્યો.

‘તથા પરમેં જો અનુકંપા હૈ સો અપનેમેં હી હૈ, ઇસલિયે પરકા બુરા કરનેકા વિચાર કરેગા તો અપને કષાયભાવસે સ્વયં અપના હી બુરા હુઆ;...’ એ તો પોતાની જ નુકસાની થઈ, અનુકંપા પોતાની જ ગઈ. ‘પરકા બુરા નહીં સોયેગા તબ અપને કષાયભાવ નહીં હોંગે ઇસલિયે અપની અનુકંપા હી હુઈ.’ લ્યો. પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ અને અનુકંપા ચાર બોલ ચાલ્યા. એક રહ્યો-આસ્થા. સમજાણું? એ આખરી વ્યાખ્યા (આવશે). (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)